

ŠTÚDIE A REFLEXIE

O kontinuite a diskontinuite v kultúre

Peter Liba

Abstrakt

Keď z dostupnej dokumentácie o vedeckom myslení zistíme, že pojmy kontinuity a diskontinuity sa vytrácajú zo súčasných slovníkov/ príručiek estetiky a literatúry, mlčíme, prijímame to ako znak „svojho“ nedostatku. Začíname tento pojem kvalifikovať ako zastaraný a už nepotrebný jazykový či metodologický nástroj? Naozaj tak? Len preto, že ho nepoužíva postmoderna? Alebo to chápeme ako istý prejav „odporu“ voči materialistickému monizmu, ktorý v nedávnej minulosti využíval teóriu vývinu s jednosmerným progresom budovania „krajšieho zajtrajška“?

Kľúčové slová

Kultúra, kontinuita, diskontinuita, inakosť, dejiny, kríza.

Moje úvodné slovo – do zložitej problematiky kultúry – nemôže a nechce byť nejakým programovým či ústredným slovom, skôr výrazom spoluúčasti na myslení. Možnosť verejne prehovoriť býva možnosťou vyjadriť svoje chápanie sveta a zmien v čase a priestore. Vždy túžim byť jedným z hlasov, ktorý niekoho osloví alebo inakšie zaujme, podnieti... Myslím nahlas, spontánne, reflexívne, nesystematicky.

Priznám sa, neviem, akú kultúru žijeme tu a teraz, aká nás formuje, akú programujeme v sebe a v našom životnom priestore. Evidentne cítim a s racionálnou myslou porovnávam a zisťujem, že pôvodná a tradičná dedinsko-roľnícka kultúra sa stráca a podobne aj meštianska, ktorá sa u nás málo rozvinula. Dedina preberá mestský model života a kultúry a mesto naďalej ostáva istým typom väčšej „dediny“. Nevyhranená zmes domácej tradície, prevzatej masovej subkultúry, prvky elitnej kultúry... Neurčitosť, nevýraznosť, prekryvanie nového a cudzieho... A pritom je to predsa adekvátny obraz nášho životného štýlu, myslenia, správania a prežívania krásy i dobra, škaredého a zlého.... Pritom však viem, že iba živá kultúra je formatívna, aj to asi viem, že v nej prebývame, že sme jej spoluaktérmi. Pýtam sa sám seba, čo tvorí základ nášho – i môjho – pobytu i pohybu v tej kultúre. Aj motívov nepokoja a rôznych impulzov v procese prijímania kultúrnych hodnôt i odvrhovania, ľahostajnosti, nesúhlasu.

Práve v tomto spýtavom nepokoji – vzhľadom na moje doterajšie úvahy, zamyslenia (aj zverejnené) o kríze humanity súčasného človeka – vystupujú pred mojím zrakom ako problémové niektoré javy. Keď z úst súčasného neúspešného politika (po krachu vlády) zaznie

prosba či túžba po kontinuite, kvalifikuje sa to ako paradox alebo neuvážený ohlas čohosi nevysvetliteľného, pretože stabilným logom politickej pragmatiky je nepretržitá zmena, teda diskontinuita. Alebo je to výkrik udusenej etiky s výzvou: Neopakujte zlo?! Je to prejav strachu či zodpovednosti za budúci vývin spoločnosti? Neodpoviem na otázky.

Keď z dostupnej dokumentácie o vedeckom myslení zistíme, že pojmy kontinuity a diskontinuity sa vytrácajú zo súčasných slovníkov/ príručiek estetiky a literatúry, mlčíme, prijímame to ako znak „svojho“ nedostatku. Začíname tento pojem kvalifikovať ako zastaraný a už nepotrebný jazykový či metodologický nástroj? Naozaj tak? Len preto, že ho nepoužíva postmoderna? Alebo to chápeme ako istý prejav „odporu“ voči materialistickému monizmu, ktorý v nedávnej minulosti využíval teóriu vývinu s jednosmerným progresom budovania „krajšieho zajtrajška“?

Lenže uvedené opozície (podľa Františka Mika jedna z opozícií je vždy vedúcou, druhá sekundárnou) sa nevzťahujú iba na históriu, na minulé dejy, iba na diachróniu, ale sú významovo adekvátne v poznávaní synchronného diania: kultúrneho, vedeckého, spoločenského, osobného. A medzi vývinom a zmenou neplatí významová totožnosť. A vývin – aj kultúry – popri vzostupnom smere a tendencii (progrese) pozná aj smer dozadu, zastavenie či zadržanie vývinu, odklon, zvrat, čo je prejavom diskontinuity.¹ A tá nemusí mať vždy hodnotové negatívum. Diskontinuita sa ukazuje ako dočasné prerušenie nepretržitosti, a to narušením smeru vývinu, čo tvorí akýsi „rozptyl“ celkového vývinu (náhle zmeny, ruptúry v prítomnosti, násilia a iné prejavy).

S vývinom kultúry ľudstva súvisí aj mýtus o konci dejín (nie času!), aj mýtus o „novom človeku“ a „novej budúcnosti“, aké poznáme z čias totalitných ideológií. Ale taký sa neustále ozýva i vmyslení niektorých sociológov či politológov Západu, a to v súvislosti s paradigmatom budúcnosti ľudstva. Ide o „kultúrneho mutanta“, o sústavu „falošných antropológií“, aj kultúrnych, o ktorých sa zmieňuje Matthew Fforde v monografii *Desocializácia. Kríza postmodernity* (2010). S uvedenou víziou budúcnosti ľudstva sa vyrovnáva aj teológ Karl Rahner v jeho diele *Kresťan v dnešnom svete* (1994). O podobných tendenciách hovorí aj Joseph Ratzinger – Benedikt XVI. – v práci *Eschatológia* (2011) a francúzsky filozof, teológ a spisovateľ Olivier Clément kriticky prijíma Huntingtonovu kolíziu civilizácií na konfesijnom princípe a odmieta aj Fukuyamov „koniec času“.

S vývinom našich nedávnych dejinných zvrátov súvisí aj otázka teleológie dejín a s ňou napr. „zrod Slovenska“ roku 1993, teda aj aplikácia historickej kontinuity a diskontinuity na zmeny v roku 1989. Myslím na periodikum *Limes Europae* (1995).² Hovorí sa tu o zámere „hľadať dejinný zmysel a cieľ“, akoby to bolo niečo „zvláštne, slovenské“.³ V tejto súvislosti sa cituje český historik Josef Kroutvor, ktorý tvrdí, že „v strednej Európe neexistuje kontinuita dejín“, že „dejiny sa stále rozpadávajú, doba ani človek nemajú čas dozrieť“ (J. Cuper). Pripomína mi to kritický pohľad ruského filozofa Vladimíra Solovjova z prelomu 19. a 20. stor. na filozofiu slavjanofilov a na absenciu kontinuity v ruských dejinách. Čosi podobné zisťujeme v interpretácii

---

¹ Andrej Mráz v niektorej práci píše, že marxizmus odsudzuje sedliactvo ako triedu regresi, pričom v našich dejinách je ona nositeľom pozitívnej ochrany a záchrany národného jazyka, čo je veľké kultúrne pozitívum. Zaiste pôsobí v tomto uvažovaní pozitivizmus. Ale nositeľom vývinu je vždy len a len človek, ľudia.

² Pozri bližšie: *Limes Europae*. História, historizmus, historicizmus. (Nulté číslo časopisu). Bratislava, 1995. Príspevky M. Marcelliho, J. Števčeka, P. Michaloviča, J. Albrechta (rozhovor).

³ MARCELLI, M.: Dejiny, historizmus, mýtus dejín. In: *Limes Europae*, 1995, č. 0, s. 49.

„zrodu Slovenska“ roku 1993, keď sa jednej skupine politikov pripíše dôraz na kontinuitu ako zámerný, ako čosi staré, nevlastné – a druhej skupine – liberalistov – zasa diskontinuita ako kritický, prijateľný postoj.⁴ V hre je orientácia na dejinné nadväzovanie (existencia vojnového slovenského štátu). Ale v hre je aj koncept nadväznosti práve u autora poznačeného myslením postmodernity. Problematika dejinnosti národa – podľa mojej mienky – sa nedá vysvetliť len a len z prítomnosti. Diskontinuitu ako princíp novodobých dejín hlásala aj marxistická ideológia, keď napr. komunisti svoj príchod do politiky vyhlásili za začiatok „nových dejín“ – VOSR v Rusku a u nás Víťazný február 1948. Leninova téza a dvoch kultúrach a o víťazstve jednej sa stala dogmou – v historiografii i vo výchove a osvete.

V slovenskej literárnej vede, najmä v literárnej histórii, s dvojicou pojmov kontinuity a diskontinuity pracoval Oskár Čepan. V štúdiu z roku 1969 *Kontinuita a celistvosť literárnovednej práce*, odvolávajúc sa na myslenie českého vedca Felixa Vodičku, sa odvážil odsúdiť nevedeckú minulosť slovenskej literárnej vedy, osobitne tzv. prehodnocovanie literárneho odkazu, absenciu kritického historizmu, vulgarizáciu literárnej tradície a pod. Hovoril o potrebe priznať, že literárne dielo je súčasťou vývinu i literárneho procesu, pričom do reálnej podoby umiestnil princíp protikladov, pozitivistickú kauzalitu a pod.

Je naozaj potešiteľné, že *Lexikon teorie literatury a kultury* (2006) uvádza heslo kontinuita/diskontinuita, vysvetľujúc ho historicky, v spojitosti s rozvojom vedeckého myslenia. Túto opozíciu dáva do súvislosti s „naratívnou koncepciou dejín“, s filozofmi 20. storočia a s heterogenitou epistém, ako aj s teóriou chaosu. Teda nie úzko – iba s teóriou dejín. Pravda, otázka kontinuity v kultúre úzko súvisí s otázkou tradície. O prekryvaní oboch vývinových kategórií hovorí napr. aj Vincent Šabík v práci *Diskurzy o kultúre* (2001): „... z dynamickej povahy kultúrneho vývinu vyplýva, že bazíruje v určitej miere na zachovaní tradície, kontinuity – a na inovácii, diskontinuite.“⁵ Za základ kultúrnych procesov v smere progresu považuje „stimuláciu ľudskej tvorivosti“.⁶ V kultúre sa bez tejto tvorivej stálice nič neudeje.

Nechcem rozvíjať tému tradície a minulosti (k tomu som sa už neraz vyjadril). Len sa mi žiada pripomenúť dve skutočnosti. 1. O tradícii a o dejinách sa vedci vyjadrujú rôzne, napr. Hans G. Gadamer i Paul Ricoeur a niektorí vedci postmodernity. O tom nás informuje o. i. aj Petr Pokorný v diele *Hermeneutika jako teorie porozumění* (2005), ako aj – z inej pozície – český vedec Miloslav Král v knihe *Civilizace a mravnost* (2011), keď hovorí o „tretej kultúre empirickej“. 2. Mňa v tomto postmodernom myslení zaujímajú negatívne vývinové trendy kultúry, nielen tzv. „chýbné antropológie“⁷, ale aj otázky súvisiace najmä s „rozkladom kultúrnych hodnôt“ a s modelmi budúcich dejín ľudstva a jeho kultúry (idea jednej spoločnej kultúry, zánik národných kultúr v rámci globalizácie, strata kultúrneho dedičstva, atomizácia kultúry, odcudzovanie sa, nechť kultivovať sa, jednorozmerný humanizmus a najmä kultúrny relativizmus).

Zaujíma ma aj tzv. kult inakosti v umení, čo – podľa mňa – súvisí práve s diskontinuitou. Legitimita rozmanitosti môže niekedy viesť k reálnemu zlu, k rozkladu stálej platnosti etiky a pod. Inakosť sa nedá stotožniť napr. s „novosťou a jedinečnosťou nového“.⁸ Singularita tvorby

⁴ Pozri bližšie: MICHALOVIČ, P.: Naše nové mytológie. In: *Limes Europae*, 1995, č. 0.

⁵ ŠABÍK, V.: *Diskurzy o kultúre*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2001, s. 62.

⁶ *Ibid.*, s. 62.

⁷ FFORDE, M.: *Desocializácia. Kríza postmodernity*. Bratislava: Lúč, 2010, s. 18.

⁸ POKORNÝ, P.: *Hermeneutika jako teorie porozumění*. Praha: Vyšehrad, 2005, s. 99.

súvisí nielen s postmodernou inováciou a intertextualitou, ale i s originalitou, ktorá sa takisto vytráca zo slovníkov a príručiek. Nie však z citovaného *Lexikonu teorie literatury a kultury*, ktorý uvádza heslo „Originalita“,⁹ a to v súvisi s inováciou ako protikladom reprodukcie. Zdôrazňuje sa jeho zviazanosť s európskym romantizmom, osobitne s dielom Angličana Edwarda Younga, s umelecko-literárnou tradíciou, ako aj s kritickým súdom Rolanda Barthesa. Dnes sa pojem originality odsúva do postupov umeleckého „pozmeňovania“. Nevieť pritom prijať „smrť autora“, teda ani smrť tvorcovskej originality. Originalita sa nevzťahuje iba na romantický estetický ideál. Okrem toho pôvodnosť, novosť sa nevymedzuje iba poznatkovou sférou faktov a pravdivosti o skutočnosti. Nedá sa vysvetliť ani opozíciou variabilita – invariabilita v umeleckom výraze. Ani kontinuita sa nevzťahuje len na nadväznosť doterajšieho poznania, na fond, „súbor už jestvujúcich informácií“.¹⁰ Kontinuita je predsa princípom jedinečnosti tvorby umeleckého diela, lebo je súčasťou základného komunikačného kultúrneho kódu – jazyka umeleckého diela (nielen slovesného!). Postmodernistická rôznosť, rozmanitosť, eklekticismus a pod. relativizujú umeleckú tvorivosť, dezorientujú recepciu.

Ukončím svoje reflexie poznámkou. Zamýšľam sa, uvažujem a hľadám tvár „dominantnej kultúry dneška“, jej vývinové smerovanie. Nechcem sa vzdať túžby po hľadaní objektívnej pravdy o tomto smerovaní. Verím, že aj toto naše vedecké podujatie bude dobrým stimulom k hľadaniu zmyslu tejto kultúry.

Literatúra a zdroje

- ČEPAN, O.: *Literárne dejiny a literárna veda. Výber z diela*. Bratislava : Veda, 2002, 210 s. ISBN 80-224-0681-3.
- ČEPAN, O.: Kontinuita a celistvosť literárnovednej práce. In: *Slovenská literatúra*, 1969, roč. 16, č. 2, s. 1-13.
- FFORDE, M.: *Desocializácia. Kríza postmodernity*. Bratislava : Lúč, 2010, 381 s. ISBN 978-80-7114-806-7.
- GRANZ, J. S.: *Úvod do postmodernizmu*. Praha : Návrat domů, 1997, 199 s. ISBN80-85495-74-0.
- KRÁL, M.: *Civilizace a mravnost*. Praha : Ideál, 2010, 325 s. ISBN 978-80-86995-15-1.
- LIBA, P.: *Kultúra/literatúra*. Nitra : Kulturologická spoločnosť, 2005, 388 s. ISBN80-969481-1-3.
- MARCELLI, M.: Dejiny, historizmus, mýtus dejín. In: *Limes Europae*, 1995, roč. 1, č. 0, s. 49-62. ISSN 1335-132X.
- MICHALOVIČ, P.: Naše nové mytológie. In: *Limes Europae*, č. 0, 1995, ISSN 1335-132X.
- NÜNNING, A. (ed.): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno : Host, 2005, 909 s. ISBN 80-7294-170-4.
- POKORNÝ, P.: *Hermeneutika jako teorie porozumění*. Praha : Vyšehrad, 2005, 508 s. ISBN 978-80-7021-779-5.
- RAHNER, K.: *Křesťan v dnešnom svete*. Trnava: Dobrá kniha, 1994, 202 s. ISBN 80-7141-044-6.
- RATZINGER, J.: *Eschatológia*. Trnava: Dobrá kniha, 2011, 264 s. ISBN 978-80-7141-709-5.
- ŠABÍK, V.: *Diskurzy o kultúre*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2001, 427 s. ISBN 978-80-8061-127-9.

⁹ Pozri bližšie: NÜNNING, A. (ed.): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno : Host, 2005, s. 571-572.

¹⁰ NÜNNING, A. (ed.): *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno : Host, 2005, s. 87.

Continuity and Discontinuity in Culture

The crisis of the present man culture and the politics as well, is accompanied by a principle of discontinuity in the form of a general manifestation of thinking and acting. The author comments the application of continuity as an ethic canon of a public good resumption. The comment leads off from a category of a progress and regress development (there is no evolution without continuity!) and is based on the opinions of respected celebrities. The author notes an interpretation (an application) of this opposition during the philosophical-historical concept evaluation of Slovakia in 1989 and in cogitation of literary, culture and aesthetics scientists. He calls attention to the problem with the “art otherness”, but also to the originality, disappearing from phraseology. Artistic creativity is conditioned by diversity, variety and eclecticism and its essence is created by originality.

Prof. PhDr. Peter Liba, DrSc.